

Stanislav Polák – T. G. Masaryk. Za ideálem a pravdou 4 (1900–1914), Masarykův ústav AV ČR, Praha 2005, 712 s.

Autor: Pavel Žďárský

Abstract

Stanislav Polák: T. G. Masaryk. Towards Ideal and Truth 4 (1900–1914). – The most extensive volume of the planned 6 volume modern bibliography of Tomáš G. Masaryk – the most detailed work yet published. The fourth volume continuously reassumes the events and battles described in the previous volume, Masaryk's life is described during the dreary time of Hilsner affair. Polák is a historian and an archivist. His work is a great collection of facts, he shows Masaryk realistically and interprets him on a great level, but a more profound analysis of Masaryk's thinking and work is lacking.

Keywords: biography, T. G. Masaryk, history, religion, policy, philosophy**Klíčová slova:** biografie, T. G. Masaryk, historie, náboženství, politika, filosofie

Zatím nejobsáhlejší díl nejpodrobnější moderní biografie Tomáše G. Masaryka, proponované autorem do šestisvazkové série (původně bylo ohlášeno dílů sedm). Samotný text, členěný v deseti kapitolách, zabírá 383 stran, poznámky číslované po kapitolách jsou na 265 stranách. Čtvrtý svazek mapuje patnáct let Masarykova života; pro srovnání – předchozích sedm let zabralo 483 stran (260 stran text a 186 poznámkový aparát). Kniha je vybavena děleným seznamem pramenů a literatury, jmenným rejstříkem (rejstřík pojmů není od začátku série zařazován), ale postrádá ediční poznámku. Obsahuje 61 ilustrací a snímků opatřených seznamem a poznámkou o jejich původu. Vazba je tentokrát opět bez textilní záložky (má ji pouze díl třetí).

Čtvrtý díl začíná bez poetického úvodu, který by se tentokrát nehodil. Plynule totiž navazuje na události a boje vylíčené v díle předchozím: ocitáme se v ponuré době hilsneriády. Masaryk na prahu padesátky je po výtržnostech ze závěru předešlého roku na nucené dovolené až do konce zimního semestru. Je bez povinností na univerzitě, ale nevzdává se veřejné činnosti. Koná přednášky pro veřejnost, promluví i mezi stávkujícími horníky na Kladně.

Je to zároveň doba starosti o *Čas*, původně týdeník, nyní obdeník s ambicí transformovat se na deník. Masaryk se angažuje při zakládání realistické strany a pokračující zájem o Slovensko jej vede k rozvíjení spolupráce s Karlem Kálalem.

Vyčerpanost z antisemitské štvánice přivádí v té době Masaryka k úvahám o návratu na vídeňskou univerzitu a o působení v Americe, které se rýsovalo po seznámení s průmyslníkem, diplomatem a mecenášem Charlesem Richardem Cranem. Za oceán se na krátké přednáškové turné nakonec vydává na jaře 1902. Cesta ale nepřinese mnoho útěchy: Masaryk je silně rozčarován z krajanů, kteří v jeho očích potřebují duchovně probudit.

Sám se připravuje na významný duchovní boj. Intenzivně studuje teologickou literaturu a zabývá se úvahami o „vědecké teologii“ a „novém náboženství“. Publikovaný rozhovor se dvěma kaplany raní evangelíky a další vnější tlak se tak připojuje k niterným úvahám.

Čtenář má možnost pozorovat drobné události, které jsou ve skutečnosti zárodkem významných důsledků. V roce 1903 vstupuje do Masarykova života nenápadný mladý sportovec – Edvard Beneš. O rok později vypukne válka mezi Ruskem a Japonskem, které Masaryk věnuje napjatou pozornost. Válka ho přivede k úvahám o Rusku, jež se posléze rozrostou v rozhodnutí sepsat o Rusku knihu. Politická událost v té době ještě vyburcuje Masaryka jako myslitele, zároveň pomalu a nenápadně vtahuje filosofa stále silněji do politické aktivity. K tomu přispěje krize v roce 1905, kdy se Masaryk angažuje při demonstraci po smetení požadavku všeobecného volebního práva a v listopadové generální stávce.

Rok 1906 přináší další boje i významný mezník. Masaryka přivede před soud nejprve žaloba katechetů a vzápětí druhý proces pro zločin rušení náboženství. Za ten mu hrozí ztráta doktorátu a profesury a v té době přichází návrh sociálního demokrata dr. Soukupa nechat Masaryka kandidovat ve volbách, a tak mu zajistit imunitu. Masaryk vyhrává v obou procesech a obejde se bez imunity, ale myšlenka na návrat do politiky už nezapadne.

V následujícím roce tak naplno vstupuje do volební kampaně jako kandidát své realistické strany. V květnu 1907 je zvolen poslancem vídeňského parlamentu a v červnu znovu po 14 letech zasedne v poslanecké lavici a vystoupí na řečnické pódium. V létě se vydává opět na dva měsíce do Ameriky: na přednáškové turné – a za Janem, který byl po rozhodnutí rodiny vyslán na podzim předchozího roku za oceán, aby byl vytržen ze špatné společnosti v Praze.

Poslanecká práce ale postupně stále více vtahuje Masaryka do politiky. V roce 1908 propukne Wahrmondova aféra a vzápětí přijde anexe Bosny a Hercegoviny. Jejím důsledkem je v roce 1909 záhřebský proces s 53 rakouskými občany, obžalovanými z velezrady, který pohltí mnoho času a sil a vyústí v otevřený konflikt s ministrem zahraničí Aehrenthalem.

V jednašedesáti letech je Masaryk hladce znovuzvolen. Angažuje se v balkánské krizi, pečuje o svůj valašský volební okres, přednáší pro veřejnost. V roce 1914 se z Ameriky vrací Jan, jehož je třeba zapojit do práce, vzápětí vypukne Švihova aféra, která je však záhy přehlušena významnějšími událostmi...

Děj končí de facto sarajevským atentátem 28. června 1914. Na několika stránkách následuje ještě stručnější přehled až do Masarykova odchodu do exilu 18. prosince. Toto období bude ale pojednáno šířeji a s náležitým poznámkovým aparátem až v úvodu svazku pátého.

Čtvrtý díl je stejně jako ty předchozí psán archaizujícím stylem (theologie, filosofie, universita, realisace ap.), který navzdory úsilí jazykových reformátorů nepůsobí rušivě, i vzhledem k četným citacím z dobových pramenů, se kterými se Polákův text prolíná. Autorova a editorova strategie měla být obecně popsána v ediční poznámce. Rovněž např.

dobový termín „Maďaróni“, označující pomadžarštěné obyvatele Uherska nemaďarského původu, volá po vysvětlující poznámce pro širší čtenářskou obec.

Autor je vzděláním historik a archivář. Po faktografické stránce opět odvedl spolehlivý výkon. Zhusta dokonce opravuje sazeče, editory, pamětníky, a to i blízké členy Masarykovy rodiny (např. dcery Olgu – pozn. 102, s. 644, a Alici – pozn. 153, s. 650). Pro badatele se zájmem o Masarykův život je Poláková práce nepřehlédnutelná. Nenechává mnoho nevyřčeného. Jedním z detailů, které snad mohl ještě doplnit, je identita žurnalisty Vavrise, jenž v roce 1908 v humorné kronice *Lidových novin* předpovídá založení republiky staříčkým profesorem Masarykem v roce 1930, nazvané „Spojené země československé“ (Vavris je Hugo Vavrečka, viz pozn. 109, s. 606). Možná stálo za to, právě vzhledem ke kontextu, explicitně zmínit, že jde o budoucího diplomata a politika Československé republiky a dědečka Václava Havla.

Autor nevyužil ani příležitost uvést na scénu významnější postavu. Masarykovy projevy ve vídeňském parlamentu nepozorovali z galerie pro diváky jen bytostní demokraté Henry Wickham Steed nebo Robert William Seton-Watson, ale také zatím neznámý mladík, jehož tvář často ze sledování bizarního parlamentního divadla přímo „hořela vzrušením“: Adolf Hitler (Hamannová 1999: 142). Oblíbeným Hitlerovým politikem byl křesťanský sociál Karl Lueger, v jehož postojích se hledá jeden ze zdrojů hitlerismu. Steed (2004) jednou postaví Masarykovu politickou koncepci do kontrastu s Hitlerovým myšlením v zajímavé studii a bude tedy ještě příležitost ke krátkému ohlédnutí. Téma však bylo vhodné otevřít již nyní, chronologicky.

Jak je to s Masarykovým myšlením? Autorovou přiznanou ambicí je, aby biografie působila na čtenáře i v morální rovině. Snaží se tedy podávat „Masaryka živého“ (Polák 1991: 775), ukazovat jako životopisec jeho charakter. K naplnění vytčeného cíle ale musí nastoupit ještě práce hermeneutická. A tady narazíme přece jen na jistou disproporci. Zatímco se z faktografických detailů dozvíme např. podrobnosti o osudu Masarykem postřeleného medvěda (s. 47n a pozn. 42 na s. 423n), že patnáctiletá Olga si na prázdniny přivezla želvičky a dva šneky (s. 195) nebo že stěhování stálo 155 korun (pozn. 39 na s. 570), na hlubší analýzy Masarykova myšlení a děl nedošlo.

Třebaže detailně sledujeme až do vydání prvních dvou dílů v roce 1913, jak se bolestně a po řadu let rodí významná trilogie *Rusko a Evropa. Studie o duchovních proudech v Rusku*, dílu samotnému, vlastně jen jedné kapitole (Demokracie a revoluce) je věnován jediný ucelený odstavec (s. 371).

Jaký je Masaryk jako filosof, jak je to s jeho ale i Krejčího pozitivismem? Najdeme řadu dílčích zmínek (s. 90, 210, 314) nikoliv analytický vhled (srv. Kohák 2006). I o Masarykových úvahách o náboženství mohl Polák psát o něco sevřeněji a do větší hloubky. O synergismu, zjevení... Na zevrubnější uchopení těchto témat i zhodnocení Masarykovy filosofie českých dějin bude ještě příležitost. Otázkou je, nakolik ji životopisec-historik bude chtít využít a do jaké míry místy upozadí „časový dynamismus“ ve prospěch takových exkurzů. Že je toho schopen, naznačil již v citované stati o metodologii (Polák 1991).

Polák uchopil Masaryka realisticky a dokáže ho interpretovat na úrovni, i když je evidentní, že je jeho osobností okouzlen stejně, jako mnozí současníci (srv. např. s. 341). Určitému nepochopení se přesto nevyhнул, když hodnotil Masaryka jako učitele. Učitele, který studenty neustále vybízel ke kritickému promýšlení přednášených problémů, k hledání vlastního stanoviska za sebe a ze sebe, byť odlišného od názoru profesora. Polák míní, že to je přístup sice líbivý, ale podle něho „svádí (...) k apriorní nedůvěře a opozici“. „Zde byl Masaryk špatný učitel, neboť přímo vybízel k opozici proti sobě, a tím vlastně více odpuzoval, než přitahoval...“ (s. 210)

Sám už dříve přesně vystihl Masarykův přístup, selhává ale terminologicky a filosoficky: „Mluvil se studenty jako s lidmi zcela rovnocennými, debatoval s nimi, chtěl mít před sebou samostatné myslitele, kteří nereferují podle knih, ale podávají kus vlastního životního názoru. Ne pedagog, ale inspirátor.“ (s. 153) V tomto punktu není Polák práv svému hodnocení. Právě pedagog, dobrý učitel je inspirátor, který pojímá vzdělávání ne jako autoritářské předávání sumy znalostí, závěrů a následováníhodných postojů, ale jako výchovný, maieutický proces vyvádění žáka z pomyslné platónské jeskyně, který má přivodit v jeho nitru zásadní obrat.¹ Masaryk ve skutečnosti i v tomto ohledu předběhl svoji dobu.

Nejhlubší postesknutí se však už vlastně netýká knihy samotné, ale faktu, že tak velkoryse pojatá Masarykova biografie vychází od roku 2000 s prakticky nulovým marketingem a bez takové promotion, jaká provázela v roce 2004 místy nepřesný a kontroverzní (atentát na Lenina!) pokus Alaina Soubigoua. Je tak známa prakticky jen omezenému okruhu zainteresovaných badatelů. Přitom dosud nejpodrobnější, ale rovněž problematický, rozmáchlý pětisvazkový životopisný počín Zdeňka Nejedlého končí už po „prvních výbojích“ v roce 1886. Jeden z recenzentů si nad Soubigouovým dílem povzdechl, že kvalitní a „učitelná“ Masarykova biografie je zřejmě v nedohlednu. Možná v narážce na rozsah Polákovy práce. Nebo o ní nevěděl? Polákův Masaryk totiž k učení je; je napsaný i pro širší okruh čtenářů, ke kterým se může dostat s náležitou reklamou. Na opravdové vydání, po samizdatových peripetiích, první svazek kvůli zániku Středočeského nakladatelství dokonce deset porevolučních let čekal.

Masaryk patřil k lidem, kteří se nechávají osudem vést a nikoliv vláčet. Občas si s ním Prozřetelnost trochu zahrála. Když v předvečer první světové války ve vlaku vizionářsky utěšoval mladý manželský pár, nemohl tušit, že hovoří s prarodiči svého budoucího životopisce (pozn. 187, s. 656). Oni zase tehdy ještě neznali totožnost nevšedního spolucestujícího a nevěděli, že se k českému lidu „vláda jeho věcí“ už za čtyři roky skutečně navrátí. Až Stanislav Polák (nar. 1936) svůj projekt dokončí, bude mít za sebou takřka půlstoletí dřiny. Je to práce poutivá!

¹ Zde je možné odkázat např. na práce prof. Radima Palouše týkající se filosofie výchovy.

SEZNAM LITERATURY

HAMANNOVÁ, Brigitte. *Hitlerova Vídeň. Diktátorova učednická léta*. Praha: Prostor, 1999. ISBN 80-7260-003-6.

KOHÁK, Erazim. Podivné přátelství pozitivismu a fenomenologie v českém myšlení. *Filosofický časopis*. 2006, roč. 54, č. 5, s. 648–654. ISSN 0015-1831.

POLÁK, Stanislav. Osobnost T. G. Masaryka. Zamyšlení nad metodou životopisu. *Český časopis historický*. 1991, roč. 89, č. 5–6, s. 761–776. ISSN 0862-6111.

STEED, Wickham. *Diktatura a demokracie*. Krnov: Nakladatelství Vladimír Kořínek, 2004. ISBN 80-903184-5-2.

(Mgr. Ing. Pavel Žďárský vystudoval Ekonomiku a řízení na FS ČVUT a Religionistiku a filosofii na UK HTF. Je doktorandem oboru Filosofie na UK PedF a editorem e-journalu PAIDEIA.)